

BIJDRAGEN

VOOR DE

GESCHIEDENIS

VAN HET

BISDOM VAN HAARLEM

ONDER REDACTIE VAN

H. N. P. J. BERKHOUT, Dr. A. H. L. HENSEN,
J. C. VAN DER LOOS, W. NOLET, Dr. J. F. M. STERCK
en L. STOLK.

VIER EN VEERTIGSTE DEEL.

1926

DRUKKERIJ VAN HET ST. JACOBS-GODSHUIS
HAARLEM.

HET AMSTERDAMSCHÉ KARTHUIZERKLOOSTER IN DE TWEEDE HELFT DER 16DE EEUW.

Door de hulpvaardigheid van V. P. Dom Palémon Bastin, algemeen archivaris der Karthuizerorde, te Florence ben ik in staat eenige uittreksels mede te deelen uit de ordonnanties van het generaal kapittel dier orde, die ons iets zeggen omtrent den toestand der voormalige chartreuse buiten Amsterdam in de 2de helft der 16de eeuw. Tegelijkertijd volgen eenige bijzonderheden betreffende de laatste drie priors en enkele nabetrachtingen.

c. 1558 : ¹⁾ „Priorem ds Amsterdami hortamur ut omni anno aliquid reparat in dicta domo, ne totum aedificium corruat; et super hoc visitatores invigilent”.

Blijkbaar verkeerden de kloostergebouwen reeds vóór den beeldenstorm van 1566 in een vervallen toestand, ondanks den vermeenden rijkdom. Ook in het volgend jaar bleven de patres capitulares er op aandringen om toch naar vermogen de noodige herstellingenwerken te doen verrichten.

c. 1559: „Priorem ds Amsterdamensis in Domino exhortamur quatenus, singulis annis, pro viribus suis et domus facultate, aedificia quae ruinam minari videntur restauret”.

Wie was in deze jaren priör van het klooster?

In het jaar 1541 is dit korten tijd bestuurd door

¹⁾ Wij citeeren: c. = chartae capituli generalis.

Jan Lambertsz. Deze was geboortig van Muiderberg en was geprofest in het karthuizerklooster buiten Amsterdam, waar hij blijkens Scheltema's naamlijst der monniken¹⁾, overgenomen uit het Giftboek, in 1503 reeds als clericus verbleef. Hij was vicarius van het klooster totdat hij om zijn uitmuntende deugden als prior werd gekozen.

Reeds na eenige maanden evenwel stierf hij. Het Liber Visitationum, door Le Vasseur in de Grande Chartreuse geraadpleegd, prijst zijn goede eigenschappen²⁾. Hij was vermoedelijk een broeder van *Cornelis Lambertsz.* van Muiderberg³⁾, die op 15 Febr. 1551 na een 55-jarig kloosterleven in de chartreuse Nicuwlicht buiten Utrecht is overleden.

Jan Lambertsz. werd na zijn dood (12 Sept. 1541)⁴⁾ opgevolgd als prior te Amsterdam door *Jan Iſsbrandſz.* Deze was aanvankelijk in het klooster te Leuven geprofest en heeft later een zoogenaamde tweede professie gedaan in het Amsterdamsche karthuizerklooster. Hij wordt door Le Vasseur⁵⁾, die zijn gegevens heeft geput uit een „Catalogus Priorum Amstelodami”, geprezen als „vir insigni modestia exornatus, laudabilisque admodum et exemplaris vitae”. Na op loffelijke wijze de ambten van vicarius, procurator en prior te hebben bekleed, stierf hij aldaar 24 Dec. 1559. De chartae van

¹⁾ Scheltema, *Aemstels oudheid*, II, 36 e.v.

²⁾ L. le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Carthusiensis*, I (Monstrolii 1890), 142: „ob eximiam morum probitatem, innatam animi bonitatem et conversationem religiosissimam in Priorem electus”.

³⁾ Le Vasseur, I, 194; *Nieuw Ned. Biogr. Woordenboek*, VII.

⁴⁾ *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX (1886), 312.

⁵⁾ I, 143.

het eerstvolgende generaal kapittel (1560) vermelden zijn afsterven als volgt: „Obiit Joannes Isbrandi monachus professus ds Lovanii, secundo ds Amsterdamensis et in eadem domo olim prior et procurator”. Le Vasseur vermeldt hierom absusievelijk als zijn sterfjaar: 1560. Vermoedelijk is Jan IJsbrandsz tot aan zijn dood prior geweest.

Zijn opvolger in het bestuur van het Amsterdamsche klooster was *Gerrit Fabius*. Deze was professus van het karthuizerklooster van Sint Jan Baptist te Zeelhem bij Diest. Toen het generaal kapittel van 1560 hem handhaafde als prior, werd nogmaals aangedrongen op de herstelling der gebouwen.

c. 1560: „Priori ds Amsterdamensis non fit misericordia, quem hortamur in Domino ut ruinosa domus aedificia studeat reparare et restaurare”.

De chartae van 1565 houden een vermaning in voor een zijner monniken:

c. 1565: „Priori ds Amsterdamensis non fit misericordia, et ordinetur ex monachis unus, qui ei continue assistat in omnibus, quibus indiguerit iudicio visitorum. D. Claudius Gerardi refrenet linguam suam”.

Een geregelde visitatie der kloosters was door de troebelen der reformatie reeds bezwaarlijk geworden. Het volgende generaal kapittel draagt aan den prior op om zijn procurator bijzonder in het oog te houden, terwijl het voorts maatregelen neemt aangaande een monnik van het Amsterdamsche convent, *Gerrit Gerritsz* genaamd, die te Brussel straffen ondergaat:

c. 1566: „Priori ds Amsterdamensis non fit misericordia. Et committimus visitoribus ut super alienatione

quarumdam terrarum, pro utilitate domus, provideant, et prior eis acquiescat et invigilet super suo procuratore, alias visitatores provideant”.

„Et D. Gerardus Gerardi, professus Amsterdammensis, ibidem ¹⁾ hospes et incarceratus, perseveret in carcere et statu quo est donec visitatores et prior invenerint in eo signa humilitatis et poenitentiae”.

Aldus verordenden de patres capitulares in het voorjaar van 1566. Op 27 September van dat jaar onderging het klooster een plundering van de beeldenstormers. Naar het relaas van Laurens Reael ²⁾ hebben zij „sommige glazen in 't pant ende sommige beelden in de kerck ende eenige boecken gebroocken ende geschuert; veel van haer volck bleven den gehelen nacht daer etende en drinckende, wat zij daer vonden”.

c. 1567: „Priori ds Amsterdamensis non fit misericordia, quem hortamur ut patientiam habeat donec aliter Deus et Ordo disposuerit. Et procurator dictae domus vadat hospitatum ad domum Hollandiae ³⁾”. Voorts gelastte het generaal kapittel, dat meergenoemde Gerrit Gerritsz van Brussel naar het klooster bij Edingen zou worden gezonden „et ibidem tam religiose in divinis laudibus et conversatione se habeat, ut merito justificari possit”.

Nòg meer tegenspoed heeft den bestuurslast van den bejaarden Gerrit Fabius verzwaard. Want in 1567 onder-

¹⁾ Sc. „in domo Bruxellae”

²⁾ Uit de Amsterdamsche Gedenkschriften van Laurens Jacobszn. Reael 1542—1567. (*Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* VII, 38-39.) Voor uitvoeriger bijzonderheden zie men o.a.: *De Katholiek*, CIII (1893), 274-287.

³⁾ Karthuizerklooster buiten Geertruidenberg.

ging zijn klooster andermaal een plundering. Het krijgsvolk van Hendrik van Brederode, dat zich voor de Haarlemmerpoort had neergeslagen, richtte er ernstige verwoestingen aan en mishandelde de bewoners. Het volgend generaal kapittel ¹⁾ onthief den prior, wiens gezondheid ook veel te wenschen overliet, van zijn bestuur en deed hem terugkeeren naar het huis zijner professie bij Diest.

c. 1568: „Priori ds Amsterdamensis ad suam magnam instantiam, propter senium et debilitatem fit misericordia, et revertatur ad domum Diestensem suae professionis prout petit; quem priori dictae domus commendamus ut, sicut bene meruit, senectuti eius consulat. Cui pro bene meritis concedimus missam de Sta Maria in provinciis Theutoniae et Picardiae ²⁾. Electionem futuri prioris conventui remittimus, quam, si canonica fuerit, visitatores aut alter ipsorum confirmabunt, alioquin de priore seu rectore providebunt auctoritate capituli generalis”.

In 1568 werd *Dirk Simonsz.* (Theodoricus Simonis) prior van het Amsterdamsche karthuizerklooster. Hij is de laatste, die dit ambt heeft bekleed. Het convent had reeds zooveel geleden van de troebelen, dat het regelmatig en rustige monachale leven er was verstoord. Van de Grande Chartreuse kwamen in 1570 de volgende bevelen:

¹⁾ Het generaal kapittel der karthuizers werd en wordt nog steeds kort na Paschen gehouden.

²⁾ Gerrit Fabius stierf 2 of 3 jaar later. In de chartae capituli generalis van 1571 wordt zijn overlijden als volgt vermeld: „Obiit D. Gerardus Fabius mon. prof. ds Diestensis et olim prior ds Amsterdamensis qui ultra 50 annos laudabiliter vixit in ordine; habeat missam de Sta Maria in provinciis Picardiae et Teutoniae”.

c. 1570: „Priori ds Amsterdamensis non fit misericordia. Et de cetero ibidem novitii non recipiantur nisi idonei, et recepti non profiteantur nisi de consensu alterius visitorum”.

En in 1573, nadat Lumey in Augustus van het voorgaande jaar zich in de chartreuse verschanst had:

c. 1573: „Priori ds Amsterdamensis non fit misericordia; cui inhibemus ne aliquid praesumat aedificare et reparare in destructa et combusta domo, sine speciali consilio visitorum et commissariorum ad hoc deputatorum, pro quo negotio mittantur patentes, quibus prior sese conformabit; et monachi dictae domus quam primum dividantur per domos provinciae ad ordinis voluntatem”.

Het convent moest zich derhalve gereed houden om de chartreuse te verlaten. De toestand bleek er onhoudbaar te worden. Naar aanleiding van deze plannen hebben Burgemeesters en Raden van Amsterdam zich in hetzelfde jaar met een brief¹⁾ gewend tot Dirck van Meeuwen, prior van het klooster Nieuwlicht²⁾ buiten Utrecht in diens hoedanigheid van visitor der Nederduitsche ordesprovincie. Zij verzochten hem om de karthuizers te Amsterdam, die voornemens waren zich elders te vestigen, te gelasten, dat zij aldaar zouden blijven, en om over te komen teneinde over de herstelling van het vernielde klooster te beraadslagen. Inmiddels werden reeds kloosterlingen naar elders gezonden.

c. 1574: „Priori ds Amsterdamensis non fit mise-

¹⁾ Deze brief berust in het Rijksarchief te Utrecht. *J. de Hullu en S. A. Waller Zeper, Catalogus van de Archieven der kleine kapittelen en kloosters* (Utrecht 1905), blz. 96, no. 580.

²⁾ Zijn biographie is te vinden in het *Nieuw Ned. Biogr. Wbk.*, VI.

ricordia; quem hortamur ut suis professis provideat prout per visitatores rationabiliter fuerit ordinatum. Et de reaedificatione domus suae sive mutatione nihil attentetur, nisi prius per visitatores mature visum et consultum fuerit."

„Et D. Augustinus professus et vicarius ds Amsterdamensis, ibidem ¹⁾ hospes, vadet hospitatum ad domum Monachorum ²⁾". Voorts ontvangen de visitators last om D. Eurnetius (Ernestus?) Nicolai, professus van het Amsterdamsche klooster, „pro quo speratur dispensatio", met anderen en mits zij daartoe genegen zijn te zenden naar de huizen der Noord-Duitsche ordesprovincie.

c. 1576: „Et committitur visitoribus ut inhaerendo ordinatis in charta capituli anni praeteriti, ipsius domus statum considerent et disponant et provideant, aut ipsis ob pericula viarum impeditis, prior Monachorum ²⁾ suppleat vices eorum".

In 1577 hebben de geuzen de verwoesting van het klooster, dat reeds zijn ondergang nabij was, voltooid, waarop het bestuur der orde aldus beval:

c. 1578: „Et visitatores Teutoniae curent . . . (?) futurum capitulum certificari Rdm Patrem ³⁾ et capitulum generale de utroque statu domus Amsterdamensis". Doch met de verandering der regeering in dit jaar kwam het bestaan der chartreuse aan een einde.

De laatste prior, Dirck Simonsz., was een man van groote versterving. Le Vasseur ⁴⁾ citeert een brief van den Keulschen Karthuizer Theodorus Petrejus ⁵⁾ aan zijn

¹⁾ In het klooster buiten Utrecht.

²⁾ Monnikhuizen bij Arnhem.

³⁾ Generaal der orde.

⁴⁾ I, p. 210.

⁵⁾ Zie: *Nieuw Ned. Biogr. Woordenb.* VI.

ordegenuoot Petrus du Wal te Brussel, waarin eerstgenoemde mededeelt, dat hij omtrent de soberheid van Dirck Simonsz. een en ander had gehoord uit den mond van Andries Braun, raad der stad Haarlem, bij wien de prior na verwoesting van het klooster eenigen tijd had verblijf gehouden. Dirck Simonsz. leefde niet alleen zeer stipt den harden regel van Sint Bruno na — ook in zijn ballingschap — maar bovendien placht hij op de Vrijdagen ter gedachtenis aan 's Heeren Lijden in het geheel geen spijs of drank te nemen. Ook onderhield hij getrouw de voorgeschreven afzondering van de wereld. Hij zal derhalve dezelfde prior zijn geweest, dien Jansonius¹⁾ in zijn jeugd had gekend als een voorbeeld van versterving, en van wien deze, naar de mededeelingen van Gerardus Eligius²⁾, vaak het volgende verteld heeft:

„Cum venerabilis P. Prior Cartusiae Amstelredamensis pro negotiis urgentibus die quodam delatus esset ad urbem (habitabant enim extra pomaeria) et domum parentis, prout solebat, praeteriret; nuntiaturque domi parens illius in extremis agere, et iam in mortem collabi, nihil aliud respondisse illum, quam quod nesciisset ad haec extrema parentem devenisse, sed neque si scire potuisset, se parentis causa vel mortui, vel morientis ad urbem venturum fuisse. Cumque cogeret intrare,

¹⁾ Zie de biographieen van de karthuizers Cornelis Jansonius (van Schoonhoven) en Gerardus Eligius in het *N. Ned. Biogr. Wbk.*, VI.

Eligius heeft in en na het jaar 1616 een tijd lang verblijf gehouden in het karthuizer nonnenklooster te Brugge om daar den bejaarden vicarius C. Jansonius in zijn ambt bij te staan.

²⁾ *G. Eligius, Vita et martyrium B. Justi Goudani* (Brux. 1624), p. 2, 37-38.

et parenti officium humanitatis extremum impendere, negavit posse fieri; sed revertar, inquit, unde necessitas urgens me compulit exire, tumque sine mora pro charissimo parente fundam ad Deum precem in silentio: vos humanitatis debitum persolvite, et mortuos vestros sepelite. Ego siquidem et mortuus sum. Quod ubi dixit, e vestigio discessit, et parentem amplius non vidit: imitatus illum cui cum simile quid nuntiaretur, diceretque illi quispiam: parens tuus modo defunctus est, respondit: mentiris, inquit, parens meus est immortalis”.

Scheltema deelt mede, dat op 15 Mei 1579 de karthuizers genoopt werden om een overeenkomst te sluiten met de regenten van het Burgerweeshuis, waarbij al de kloostergoederen aan het weeshuis werden afgestaan, terwijl de regenten zich tot alimentatie der kloosterlingen verbonden. De prior en de procurator die, „te Haarlem van de kloostergoederen in ruimte levende ¹⁾”, weigerden om hiertoe mede te werken, werden door Willem van Oranje daartoe genoodzaakt. Een en ander heeft Scheltema gevonden in het Weeshuisboek (blz. 34-40), alwaar ook genoteerd staat, dat tot aan het overlijden van den laatst overgebleven gealimenteerde in 1614 in het geheel door de regenten is uitgekeerd f 33 094.

Het generaal kapittel der karthuizers ordonneerde in 1585 als volgt: (c. 1585:) „Domus Amsterdamensis prior, propter destructionem dictae domus, conferat se ad visitatorem provinciae Rheni, qui eum collocabit tanquam hospitem in aliqua domo provinciae”. Dirck Simonsz. vond een gastvrije cel in het karthuizerklooster te Mainz, alwaar hij in 1589 of 1590 is gestorven.

¹⁾ Aldus Scheltema.

Wat is het lot der andere karthuizers uit Amsterdam geweest? Zij hebben deels gastvrijheid gevonden in de Zuidelijke Nederlanden of Duitschland, deels zijn zij tot aan hun dood in of nabij Amsterdam blijven wonen. In de chartae cap. gen. wordt het overlijden gemeld van:

c. 1575: „Obiit D. Nicolaus monachus professus ds. Amsterdamensis, hospes in domo Bruxellae”.

c. 1575: „Obiit D. Joannes Pauli monachus professus ds. Amsterdamensis”.

c. 1590: „Obiit D. Reinerius Wilhelmi professus ds. Amsterdamensis, hospes in domo Ratisbonae”.

c. 1619: „Obiit Henricus Courtois donatus domus Amsterdamensis”.

Wij hebben reeds vermeld:

D. Claudius Gerardi (c. 1565),

D. Gerardus Gerardi (c. 1566), die naar het klooster bij Edingen is gestuurd,

Den toenmaligen procurator, die naar Geertruidenberg is gezonden. (1567),

D. Augustinus (1574), die naar Monnikhuizen bij Arnhem is gezonden,

D. Ernestus Nicolai (c. 1574), die waarschijnlijk in een Duitsch klooster onderdak kreeg.

Het overlijden dezer monniken wordt in de chartae van het generaal kapittel niet gemeld, zoodat kan worden verondersteld, dat zij buiten een karthuizerklooster zijn gestorven.

Enkelen zijn voorts reeds vroeger in het klooster Nieuwlicht bij Utrecht gestorven en begraven ¹⁾, n.l.

1567: D. Petrus Johannis, hospes et prof. ds. Amsterd.

¹⁾ *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX (1886), 358, 362, 363.

1563: fr. Petrus de Lijer, don. prof. ds. Amsterd.

1572: fr. Henricus Lubberti de Trajecto, oblatuſ ds.
Amsterd.

Op 2 Februari 1600 overleed te Amsterdam Herman (van Thienen?), „certijts carthusers monnick in de Bar-nende Steech”. (*Bijdr. Bisd. Haarl.* XVII, 434).

Hetgeen uit het bovenstaande blijkt, geeft geenszins grond voor de veronderſtelling, dat bij de Amsterdamsche karthuizers der 16de eeuw het kloosterleven ernstig zou zijn verslapt. Integendeel, het wettigt de conclusie, dat zij — om met Vondel te spreken — „staêgh” hebben volhard in hunnen „ouden yver” en dat zij geen uitzondering hebben gemaakt op het adagium „Cartusia numquam deformata”.

De wijze, waarop de geschiedschrijvers in den loop der tijden elkander voetstoots hebben nageschreven omtrent het „gasten en brassen” van de kloosterlingen der Amsterdamsche chartreuse, getuigt van een betreurenswaardige „Kritiklosigkeit” tegenover die ongedocumenteerde en verdachte beschuldigingen.

Pontanus, wiens „*Historische Beschrijvinge*”, vertaald uit het Latijn, in 1614 te Amsterdam in druk is verschenen, en die overigens vrij uitvoerig over het karthuiserklooster handelt ¹⁾, heeft de beschuldiging niet geuit, maar veeleer hun hard regiem beschreven. P. C. Hooft echter schreef in zijn *Nederlandsche Historiën* ²⁾: „De chartroizen waren om hun gasten en brassen in ’t ooghe, daar dikwijls die van de regeeringe, en bij den drank heevighe woorden omginghen”. Dit was volgens Hooft

¹⁾ Blz. 140.

²⁾ Ed. *W. Hecker* (Gron. 1843), I, 187.

de oorzaak van de verbittering van het gepeupel, dat in 1566 het klooster heeft geplunderd. Aan die vermeende smulpaperij had Hooft reeds omstreeks 1615 gedacht, toen hij Reym in zijn *Warenar* liet zeggen bij het bewonderen van een jonggeborene:

„Ziet, dat is een kloek kijnt! Ziet, dat is ien vuizer!
Hij het ien paar wangen as ien Kartuizer”.¹⁾

Het is waarschijnlijk, dat men den oorsprong van deze aantijging moet zoeken bij den dweepzieken Amsterdamschen apotheker Walich Sievertsz, die in 1604 te Amsterdam in druk heeft doen verschijnen een „cleyn tractaetgen”, getiteld „*Roomsche Mysteriën ontdeckt*”. Het boekje kwam uit onder de initialen „W. S.” Om dit vermoeden te staven en tevens om de onbeduidendheid van de onthullingen van Walich Sievertsz. in het licht te stellen, laat ik hier de desbetreffende passage afdrukken. Na in 't algemeen gesmaald te hebben over missen en vrome oefeningen voor de overledenen, die

¹⁾ Zeer merkwaardig is, dat hetzelfde rijm gebezigd wordt in Bredero's *Spaansche Brabander*, welk spel in 1618 werd voltooid. In het tweede deel spreekt Trijn:

„Ick gingh metme speulnoot buyten inde Kathuysers,
Daer quam een knecht bij ons, een van de jonghe vuysers,
Een Seun van de Zeedijck, . . .”

(„In de Kathuysers” duidt hier op de herberg, die er na de verwoesting van het klooster is gekomen).

En nog een derde maal komt dit rijm voor, n.l. in een klucht van *Meester Kakadoris (van Vloten, Ned. Kluchtsp. 52)*. De vrouw verhaalt van den man:

„Hy had laesten een vis gevanghen zoo groot als onse kater,
Die schonck hij die Pater van de Kathuysers, 't syn seker
[goê vuysers

En ooc goê buysers die den wijn niet sparen”.

Uit deze plaatsen is men geneigd om te vermoeden, dat „vuyser” (smulpaap) toenmaals in Amsterdam een gangbaar scheldrijm was bij „Kathuyser”.

bij de roomschgezinden gebruikelijk waren, vervolgt hij op blz. 67 v°:

„Dese dinghen zijn alsoo inder daet ende met waerheyt gheschiedt waer van ick tot bevestinghe van dien alhier een exempel sal stellen te weten. Dat eene Margriete Heertghens, huysvrouwe van Bartholomeus Jacobszoon in sijn tijdt Burghemeester deser stede Amstelredam, den Carthuseren buyten den stede besproocken ende ghegheven heeft eenen losrente brief van hondert gulden jaerlijcx houdende op de stadt van Utrecht te lossen de penning sesthien; daer benevens noch eene Rentebrief van twaelf Philippus Vlaemsche Nobelen jaerlijcx houdende op dese stede. Noch daer en boven ene heerlijke Pitantie, dat is eene Maeltijdt van veelderley gherechten ende toespijs die sie hen bespraek alle Jaeren te houden op de dagh van haere overlyden. Ende dit alles om deelachtich te wesen van alle de verdiensten die in haere clooster gheschieden ende voorvielen. Want dese monicken waren van de strengste orde die hier was alst gebleken is dat eens een Minnebroeder by onse tijdt alhier uyt sijn clooster ende Ordre in haere clooster ende ordre gingh om den Hemel aldaer des te beter te bestormen met sulck gheschut ende ghewelt als ghy hooren sult. Want dese Monicken waeren van sulcke abstinentie dat sy nimmermeer vleesch en aten uytgesondert een otter in eene Pastaye gebacken of met een joch van Lymoenen, Pruymen, Corinten, Azijn, Suycker, Folie ende Nagelen lecker toegemaect, die was haer gheoorloft te eten. Waer benevens waren sy den gheheelen Vasten sonder suyvel, alsoo dat in plaetse van haeren Rhijschen Brijē van Melck te koocken, als sij tot andere tijden wel deden, naemen sy een groot deel ponden amandelen, pelden de selvighe, ende stieten die wel cleyen in eenen grooten steenen mortier, ende vermengden die met goed versch Enghels bier ende dat door een teemse gheslagen zijnde, kooecten sij in dese amandel-melck, in plaetse van soete melck, haeren Rijs, soo veele als daer toe van noode was, om eenen goeden dicken Brijē te maeken. Wat dunckt u en is

dit niet een streng leven geleyt ende eene groote abstinentie ende Penitentie om soo vele daer mede te verdienen datter oock voor andere overschiet die daer goet geld willen voor geven ende ten dierste coopen?

Daer benevens moesten dese Monicken in de Vasten haere Lichamen noch meer ghewelt aendoen, met leckere olykoecken (die sy seer delicaet selfs wisten te backen) met vygen, rasynen, crackelingen en dierghelijcke cost te eeten ende daertoe goede Fransche wijn te drincken; door welcke abstantiën en Pitantiën die haer van diversche luyden besproocken waeren midtgaders de Gastmaelen die haer dickwijls vande burgerie gegeven werden sy haere lichamen alsoo castijden dat sy in 't gemeen soo maeger waren als Dassen en Mollen, gelijk hare aengesichten dat wel te kennen gaven. Daeromme ooc de voorschrevene Vrouwe so ick achte liever haer ghelt aldaer besteedt heeft als hier binnen in andere cloosters daer so veel niet verdient en werde. Want het gheene cleyne saecks was soodanighe groote ghifte te gheven sonder wederom daer voor wat veel deelachtich te zijn. Ende dat ick van dese Brije schrijve en is gheen fabel noch gheen versiert dingh, want ick daer selfs bij ende omtrent ben gheweest als die ghemaekt werde, ende waeren de amandelen ende Rhijs, die men tot dat gherecht ghebruiecte, door mijne handen ghepasseert, al eer die int clooster quamen: maer ick en hebbe die cost noyt gheproeft dan ick soude meenen datse alsoo wel ghesmaeckt als de Brabantsche Amandel Tourt die sy in haere Bancketten ghebruyken: daer wy slechte Hollanders mede op beginnen te verleckeren".

Tot goed begrip van de geringe beteekenis dezer mededeelingen van Walich Sievertz dient men te weten, wat de karthuizerregel omtrent het nemen van spijs en drank voorschreef.

Vleesch eten is den monnik van Sint Bruno onder geen enkele omstandigheid toegestaan. Gedurende den Advent en de veertigdaagsche Vasten moeten zij zich

bovendien onthouden van zuivel en eieren, zoodat het menu al zeer weinig afwisselend kan zijn. De Karthuizers ontbijten nimmer. Ongeveer om kwart over tien ontvangen zij hun middagmaal en daarna omstreeks 4 uur nog een sobere collatie. Gedurende den monastieken Vastentijd (van 15 September tot Paschen) ontvangen zij het middagmaal eerst om kwart over elfen, terwijl alsdan omstreeks 4 uur slechts droog brood met bier of aangengden wijn wordt verstrekt. Iederen Vrijdag wordt gevast op water en brood, behoudens dispensatie van den prior voor de zwakkeren en beginnelingen. Gedurende de veertigdaagsche Vasten vervalt de collatie en eten de karthuizers slechts eenmaal per dag, n.l. omstreeks kwart vóór twaalf.

Sommige weldoeners vermaakten aan het klooster een z.g. pitantie, b.v. een schotel spijs voor elken kloosterling bij een of andere gelegenheid, b.v. een jaargetijde. Vaak bestond zulk een pitantie van de karthuizers uit visch. Visch mocht het klooster n.l. slechts koopen voor zieken ¹⁾. Zoo had in 1524 zekere Wijn Dirksdochter aan de Amsterdamsche chartreuse 8 Andries-guldens 's jaars gemaakt, waarvan de prior gehouden was aan elken kloosterling op een bepaalden dag te doen verstrekken één aalpastei met 2 pinten wijn, één des middags en één des avonds. Deze pitanties, die gedurende het jaar slechts nu en dan voorkwamen, mochten echter geen inbreuk maken op het bovenomschreven regiem en waren aan speciale beperkingen onderworpen. Tegen buitensporigheid heeft het bestuur der orde altijd streng

¹⁾ Vandaar dat de karthuizerkloosters eigen vischwater plachten te hebben.

gewaakt. Verordend was, dat een pitantie ten hoogste mocht bestaan uit 5 eieren of een gelijke hoeveelheid visch.

Le Masson beroept zich in zijne verhandeling over de regeltucht op Guigo, vijfden prior der Grande Chartreuse en compiler van de „Consuetudines” der karthuizers, waar hij over de pitanties schrijft:

„Si qui lectores in talibus pitantiis de nimietate nos arguerunt, illos nobis liceat cum R. Patre Guigone, ad experientiam provocare, in longis vigiliis, in cantu ecclesiastico, in exercitiis cellae, et in semel eadem die comedendo, frustulo panis pro collatiuncula vespertina tantum concesso, ne potus noceat: et post assumptam experientiam eos libenter audiemus. Interim R. Patrem Guigonem sic loquentem audiant: Haec, inquit, qui legerit, nec irrideat, quaesumus, nec reprehendat, nisi forte prius in cella longiore fuerit tempore commoratus”¹⁾

Men moet zich inderdaad goed indenken in de levenswijze der karthuizers om deze zaken in hun verband te beoordeelen. Hieromtrent schreef een hedendaagsche karthuiser: „De weinige afwisseling in het menu kan na jaren dikwijls nog zwaar vallen. De vasten kunnen, in plaats van te wennen, meermalen drukkend worden en van den religieus een niet geringen graad van edelmoedigheid vergen, vooral gedurende de veertigdaagsche Vasten, wanneer men het geheele officie tot en met de Vespers nuchter viert, grootendeels zingt zelfs, bovendien nog een kwartier vroeger moet opstaan voor de

¹⁾ *Le Masson, Annales ordinis Cartusiensis, I (Correriae 1687) p. 73, 216. Zie ook: C. le Couteulx, Annales ordinis Cart. VII, (Monstrolii 1890), 167, 225, 325, 453, 558, 579.*

Boetsalmen en Litanie en dan eerst om kwart voor twaalf zijn maaltijd krijgt".¹⁾

De dagorde op Zon- en feestdagen is bij de karthuizers zwaarder en nog meer vermoeiend dan die der andere dagen. Daarom wordt op die dagen, ook tegenwoordig nog, krachtiger voedsel en voedzamer soep verstrekt. De middeleeuwsche keuken, die voor zuivel en eieren niet zooveel compensaties als aardappelen e.d. kende, gebruikte op vastendagen bij het bereiden der spijzen soms amandelmelk.²⁾ Zoo ook van tijd tot tijd in de karthuizerkloosters, wanneer weldoeners hun de grondstoffen bezorgden, gelijk te Amsterdam, waar Robert de priester hun jaarlijks 20 pond amandelen had vermaakt. In de chartreuse Nieuwlicht buiten Utrecht had Hendrik Vos er bij testament voor gezorgd, dat aan de kloosterlingen op de Zondagen van den Advent en de veertigdaagsche Vasten „potagium de amygdalis" werd verstrekt³⁾.

Aldus in het juiste verband beschouwd heeft de misgunstige apotheker Walich Sievertz, weinig of niets ten nadeele van de Amsterdamsche karthuizers aangevoerd.

Nochtans is zijn ongeargumenteerde aantijging door de latere geschiedschrijvers blindelings overgenomen, en de Vondelverklaarders⁴⁾ lieten zich hierdoor bevoor-

¹⁾ *Een Boek over Karthuizers* (Roermond 1924), p. 19.

²⁾ *Baudet, De Middeleeuwsche keuken*, blz. 102.

³⁾ *Bijdr. en Med. Hist. Gen. Utr.* IX (1886), blz. 241, 343.

⁴⁾ Zie b.v. de groote Vondel-uitgave van *Mr. J. v. Lennep* (A'dam 1857). Bij vers 531 van den Gijsbrecht van Aemstel („Daer is de vader self, soo bleeck en afgevast") teekende hij aan: „Hoe de Karthuizers het vasten verstonden vertelt Walich Sieuwertsz." en citeert dan de *geheele*, ons reeds bekende, passage betreffende de rijstebrij met amandelmelk! In de luxe-uitgave van den Gijsbrecht (blz. 10 en 28) heeft *L. Simons*

oordeelen. Deze laatsten n l geven dientengevolge aan de woorden en figuren uit het 2e en 3e bedrijf van den Gijsbrecht een uitleg, dien Vondel niet heeft bedoeld. Door een zoodanige vertolking doen zij derhalve geweld èn aan de strekking van Vondels verzen èn aan de historische waarheid ¹⁾

Dat de Amsterdamsche karthuizers „om hun gasten en brassen in 't ooghe waren” werd van Hooft met ongeveer dezelfde woorden nageschreven door van Heussen-van Rhijn ²⁾ en door B. Huydecoper ³⁾. Maar ook Romer ⁴⁾ heeft boud en met weinig kritischen zin aangestipt, dat de inwendige toestand dezer chartreuse veel te wenschen overliet. Na Hooft geciteerd te hebben, besluit hij: „Aan dat getuigenis slaan wij volkomen geloof, omdat [sic] Huydekoper in zijn aantekeningen op Melis Stoke het volgende verzekerd heeft: „Onze (Amsterdamsche) karthuizers zekerlijk waaren rechte smulpapen, gelijk mij uit hun eigen aantekeningen gebleken is”.

Even gemakkelijk en zonder onderzoek heeft Dr. Scheltema, toenmaals stadsarchivaris van Amsterdam, er zich van afgemaakt, hetgeen des te minder vergeeflijk

— met welk recht? — de priorsfiguur gekenschetst als een „dikke vader”, wèl doorvoed en tuk op lekkernij.

¹⁾ Dit hoop ik een afzonderlijk artikel aan te toonen.

²⁾ *v. H. en v. R., Oudheden en Gestichten van Amstelland, Noord-holland en Westvriesland*, blz. 175.

³⁾ *Melis Stoke, Rijkroniek*, met aanm. door B. Huydecoper (1772), II, 130.

Anders dacht *Jhr Onno Zvier van Haren* over de karthuizers der 16de eeuw in zijn *Vaderlandsch Gedicht: De Geuzen* ('s Hage 1836), I, 21 evenals *Mr. W. Bilderdyk* in zijn ophelderingen daarbij.

⁴⁾ *R. C. H. Romer, Overzicht v.d. kloosters en abdijen in Holl. en Zeel.* (1854).

is, omdat hij geldt als de historieschrijver van het Amsterdamsche karthuizerklooster ¹⁾. Hij schrijft: ²⁾

„Over hun levenswijze en werken bestaan slechts weinige en zeer onvolledige bescheiden. Walich Sijvaertszn. geeft in zijn Roomsche Mysteriën ontdekt uitvoerige berichten omtrent het smullen en brassen der Amsterdamsche karthuizers. Geenszins ben ik voornemens hen tegen deze beschuldigingen te verdedigen. Het zal in dit klooster wel gegaan zijn, evenals in de andere konventen van dien tijd, waar de rijkdom veelal leidde tot weelde, en de weelde gepaard ging met overdaad”.

Ja, zelfs de verdienstelijke Moll heeft zich op dit punt niet vrij kunnen maken uit den sleur der oudere schrijvers. Hij zegt op zijn beurt:

„De latere bewoners waren kwalijk bij machte hun goeden naam op te houden, daar hun de gewone ernst hunner ordebroeders ontbrak. (Zie Scheltema en Römer) ³⁾.

Onze slotconclusie is, dat deze beschuldigingen niet gehandhaafd mogen worden zonder deugdelijker bewijzen.

Over de voormalige chartreuse buiten Amsterdam is nog niet veel bekend.

Wat is namelijk het geval geweest?

In 1579 zijn de bezittingen van het voormalige Amsterdamsche karthuizerklooster ten deel gevallen aan het Burgerweeshuis. Ook het omvangrijke archief van het

¹⁾ Scheltema heeft in het tweede deel van zijn *Aemstels Oudheid*, een opstel gepubliceerd over dit klooster, „geput uit nieuwe en belangrijke bronnen”. Tot dan toe (1856) was er bijna niets van bekend.

²⁾ *Aemstels Oudheid*, II, (A'dam 1855).

³⁾ *W. Moll, Kerkgesch. v. Ned. vóór de Hervorming*, II, II 28.

convent kwam voor een deel aldaar te berusten. Aangezien Coster in 1617 met de regenten van het weeshuis een contract had gesloten, dat deze gedurende 6 jaren $\frac{1}{3}$ zouden ontvangen van de baten der tooneel-academie, ontstond in het Burgerweeshuis ook een archief, belangrijk voor de geschiedenis van het Amsterdamsche tooneel. In 1623 verkreeg het weeshuis door koop den efgendom van het tooneelgebouw, zoodat voortaan een grooter aandeel in de winst van den schouwburg aan het gesticht verviel¹⁾. Toen sedert 1637 de Gijsbrecht van Amstel daar geregeld werd gespeeld, kwam een goed deel der baten aan het Burgerweeshuis. Bij zijn voorstudie voor dit drama heeft Vondel zeker aldaar de gelegenheid gehad om de archivalia der karthuizers in te zien. Dat hij deze moet hebben geraadpleegd is stellig te besluiten uit hetgeen hij over dit klooster in zijn verzen heeft gezegd.

De Heeren Weesvaders hebben altijd bovenbedoelde archieven, zowel die, welke betreffen de chartreuse als die, welke met den schouwburg samenhangen, achter slot en grendel gehouden.

Dapper²⁾ klaagde er reeds over, dat hij tot deze archieven geen toegang had kunnen krijgen „om eenige redenen, die de Regenten van dit Weeshuis daartoe schenen te hebben”. Allengs werd zodoende het bestaan er van vergeten, totdat Scheltema in het midden der vorige eeuw vrijen toegang verkreeg tot het Wees-

¹⁾ C. N. Wybrands, *Het Amsterd. Tooneel van 1617-1772*, (Utr. 1873); Dr. J. A. Worp, *Gesch. v. d. Amsterd. Schouwburg 1496-1776*, uitgeg. met aanvulling tot 1872 door Dr. J. F. M. Sterck, (A'dam 1920), blz. 1-2, 55 e.v.

²⁾ O. Dapper, *Hist. Beschr. der stad Amst.* (A'dam 1663). 324.

huisarchief. Na hem heeft C. N. Wybrands voor het samenstellen van zijn tooneelgeschiedenis¹⁾ aldaar toegang gehad. Daar deze op zich had genomen om tevens dit archief te ordenen, ontving hij van de regenten de belofte, dat niemand, zoolang hij leefde, zonder zijn toestemming er toegang zou hebben. Wybrands heeft de deur voor andere belangstellenden dicht gehouden. In 1913 stierf hij. Inmiddels zijn deze archieven overgebracht naar het stedelijk oud-archief, waar ze gemakkelijk voor een ieder te raadplegen zijn.

Scheltema heeft nochtans niet een zoo grondige en degelijk bewerkte geschiedenis van het Amsterdamsche karthuizerklooster gegeven als dit convent, volgens hem wellicht het gewichtigste van de 22 voormalige kloosters in de hoofdstad, wel heeft verdiend. Er is uit de te Amsterdam aanwezige archiefstukken van dit klooster veel meer te vinden, dan hij er uit gepubliceerd heeft. Het is te wenschen, dat iemand voor een goede monographie een en ander nogmaals zal onderzoeken. Hij verzuime dan niet literatuur en elders berustende archivalia eveneens te raadplegen, in het bijzonder de chartae van het generaal kapittel der karthuizers, voorzover deze niet verloren zijn gegaan²⁾.

¹⁾ *Het Amsterdamsch Tooneel van 1617-1772*, bewerkt naar meeren-deels onuitgegeven, authentieke bescheiden door C. N. Wybrands. (Utrecht 1873).

²⁾ De „Chartae Capituli Generalis” zijn de ordonnanties, die het generaal kapittel op zijn jaarlijksche vergaderingen, die kort na Paschen in de Grande Chartreuse gehouden werden, opmaakte en aan elk huis der Orde mededeelde. Zelfs het centraal archief der Grande Chartreuse (thans te Farneta bij Lucca) bezit hiervan slechts een zeer onvolledige verzameling, tengevolge van de branden, die herhaaldelijk het groote klooster bij Grenoble hebben geteisterd. Het is opmerkelijk, dat in de Neder-

A. Raissius, van wien een beknopte beschrijving van de Nederlandsche en Belgische karthuizerkloosters is uitgegeven¹⁾, betreurde het, dat er van dit klooster zoo veel was verloren gegaan of buiten zijn bereik lag Na een en ander medegedeeld te hebben over den prior Joannes Versaren († 1471), schrijft hij: „Huic successerunt alii plures virtutibus clari priores, quorum sparsim memoria habetur in Kalendariis domorum; sed dolemus plurima, que de iis dici poterant, periisse, vel nec scriptis commendata fuisse, unde et factum est ut exempla tam necessaria conversationis eorum antique, ad quam se poterant alii nunc erigere, cum domibus ipsis perierint. Silentium scriptorum, quod tanto videri potest reprehensione dignius, quo res quorundam magis stupendae celebrioresque fuerunt, quarum etiamnum meminerunt superstites nonnulli, qui stantem adhuc Cartusiam illam viderunt florentem moribus optimis”.

Met deze zeker niet ongunstige getuigenis van een tijdgenoot der verdreven Amsterdamsche karthuizers mogen wij onze aantekeningen besluiten.

Houten (U.)

H. J. J. SCHOLTENS,

landsche en Belgische archieven, behoudens een klein fragment in de Kon. Bibl. te Brussel, geen fragmenten der Cartae Capituli Generalis gevonden worden

¹⁾ *A. Raissius, Origines Cartusiarum Belgi* (Duaci 1632).

Sedert het bovenstaande werd geschreven, ben ik getuige geweest van een klein voorval, dat mij, wegens de verrassende gelijkenis met de wijze waarop Walich Sievertsz. oudtijds heeft gepoogd de Amsterdamsche karthuizers zwart te maken, hier vermeldenswaard lijkt. Eenige weken geleden bezocht ik n.l. met een vreemd gezelschap de Grande Chartreuse. De eerbiedwekkende gebouwen van het vermaarde klooster staan, sinds de uitdrijving der monniken in 1903, leeg en verkeerren in een staat van verwaarloozing. Bij den rondgang werd ons ook de keuken getoond, waar onder eenig eenvoudig gerei o.a. een vrij primitive kaasmolen was te zien. Naar aanleiding hiervan hoorde ik een dame vee beteekenend tegen een ander zeggen „C'est l'abstinence!”